

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

Zbornik

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

LJEKARUŠE
kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

Izdavač: „Muzej farmacije“, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Urednik: T. Čatić

DTP: Perfecta, Sarajevo

Štampa: Perfecta, Sarajevo

Tiraž: 100

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

ZBORNIK

UREDNIK

v prof dr sc TARIK ČATIĆ, mr ph

SARAJEVO, 2025.

SADRŽAJ

LJEKARUŠE

Tarik Čatić, v. Prof. dr. mr. ph.
Muzej farmacije Sarajevo

9

OD HERBALNIH MELEMA DO SAVJETA BABA BOSANSKIH: STRUKTURALNA ANALIZA LJEKARUŠE FRA MICHAELA NIKOLIĆA

Ernis Šljivo, viši kustos za duhovnu kulturu, *Odjeljenje za
Etnologiju, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine*

Amina Karaica, kustos za mlađe kameno doba, *Odjeljenje za
Arheologiju, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine*

Ajla Berberović, kustos - biolog za cvjetnice, *Odjeljenje za
prirodne nauke, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine*

23

ZDRAVSTVENA KULTURA RANONOVVJEKOVNE BOSNE KROZ PRIZMU OSMANSKIH MEDICINSKIH I FARMAKOLOŠKIH RUKOPISA

Dželila Babović, dr. sc.
Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

35

MEDŽMUE – LJEKARUŠE: POSEBAN OBLIK PISANE KULTURNE BAŠTINE - DEFINICIJA I OSOBNOSTI U PROUČAVANJU ZDRAVSTVENE KULTURE

Sanella Krehić, dr. sc.
Berina Čubro
Muzej farmacije Sarajevo

43

PREGLED DVA RUKOM PISANA MANUALA – JEVIJEJSKE LJEKARUŠE U POSJEDU JEVIJEJSKE OPĆINE U SARAJEVU

Elijaš Tauber
direktor Arhiva Jevrejske zajednice u BiH

53

PREDGOVOR

Ljekaruše su zbirke rukom pisanih recepata i uputstava za liječenje ljudi i životinja. Potiču iz narodne medicine i sadrže recepte lijekova sastavljenih prema narodnom „apotekarskom“ iskustvu, s opisom njihovog pripremanja i uputama o liječenju različitih bolesti i stanja. Uz navode o pripremi i upotrebi lijekova izrađenih od ljekovitoga bilja, životinjskih organa, dijelova ljudskoga tijela i tjelesnih tekućina, metala, različitih ruda, dragog kamenja i smola, ljekaruše sadrže i opise mnogih magijsko-religioznih i primitivnih vjerovanja i rituala.

Izvorni rukopisi sežu sve do XIII. st., no uglavnom nisu sačuvani.

Sačuvani su prijepisi starih ljekaruša koje su tokom vremena (XVI. do XIX. st.) bile nadopunjavane novim receptima i propisima. Prepisivači i sastavljači tih zbirki narodnih recepata često su koristili iste, nama nepoznate izvore, pa se u različitim ljekarušama nalaze istovjetni recepti i postupci pripremanja lijekova. Većina sačuvanih ljekaruša iz razdoblja od XVI. do XIX. st. nastala je u samostanskim bibliotekama, gdje su se rukopisi čuvali, prepisivali i dopunjavali. U rukopisima se često miješaju pisma, jezici i narječja. Velik ih je broj pisan na latinici, gotici, bosančici i ćirilici, na latinskom, talijanskom, bosanskom, ladino ili njemačkom jeziku.

Ljekaruše nose naziv ugl. prema sakupljaču ili prepisivaču rukopisa, ako je poznat, ili prema mjestu nalaza, odn. nastanka. Velikomu broju ljekaruša nepoznati su mjesto nastanka i pisci.

Prema popisu iz 1973. godine u Bosni i Hercegovini nalazilo se 109 ljekaruša. Mnoge od njih u proteklim ratovima su uništene, izgubljene ili ukradene. Najveći dio njih nalazi se i danas u samostanima (Kreševo, Fojnica, Guča Gora, Sutjeska), Gazi Husrev-begovoj biblioteci, muzejima (Zemaljski muzej), biblioteka Zavoda za javno zdravstvo FBiH (nekadašnji Centralni higijenski zavod), Arhivu Jevrejske zajednice u BiH.

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

Značajan broj nalazi se i u arhivima različitih institucija susjednih zemalja.

Nekoliko značajnih ljekaruša bile su u vlasništvu privatnih lica (uglavnom ljekara) no nakon njihove smrti tim ljekarušama se gubi trag.

Okupiti stručnjake iz različitih institucija, organizacija i profesija, kako bi se prodiskutovala dosadašnja saznanja i stanje ljekaruša nastalih na tlu Bosne i Hercegovine, kao i definisanje narednih koraka bio je cilj ove konferencije.

Ovaj zbornik, nadamo se, začetak je ideje da se ova materija konačno objedini i prezentuje u formi monografije, te sačuva kao značajan dio zdravstveno-kulturne baštine naroda Bosne i Hercegovine.

Urednik
v. prof. dr. sc. Tarik Čatić, mr.ph.
Osnivač Muzeja farmacije

LJEKARUŠE

v. prof. dr. sc. **Tarik Čatić**, mr. ph.
Muzej farmacije Sarajevo

SAŽETAK

Rukopisne zbirke koje opisuju bolesti i narodne lijekove predstavljaju važan izvor o spoznaju epidemiologije bolesti vremena kada su nastajale, kao i lijekova odnosno ljekovitih preparata koji su korišteni. Od zemalja bivše Jugoslavije, prema dostupnim podacima iz 1973. godine, najveći broj ih je nastao na tlu Bosne i Hercegovine – čak 109, mada sa sigurnošću možemo reći da ih postoji i više.

Interes za istraživanje ljekaruša javlja se krajem 19. stoljeća, uglavnom od strane historičara književnosti i opće književne kulture. Interes zdravstvenih stručnjaka i historičara medicine i farmacije za ljekarušama javlja se krajem 19. i tokom 20. stoljeća

Početkom 20. stoljeća pojavilo se prvo veće zanimanje za ljekaruše, te je više njih obrađeno i objavljeno u Zborniku za narodni život i običaje Jugoslovenske akademije nauka i umjetnosti (JANU) i Glasniku zemaljskog muzeja BiH.

Svojim sadržajem poseno se ističu ljekaruše bosanske jer oslikavaju multikulturalni i multireligijski mozaik naroda sa ovim prostora pa tako srećemo ljekaruše pisane od strane franjevac, islamskih vjerskih stručnjaka i alima, pravoslavnih sveštenika i jevreja.

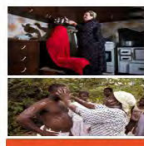
Upravo ova raznolikost svjedok je bogatstva kulturne baštine i vjekovnog zajedničkog života, otvorenosti i mozaika kultura na prostoru Bosne i Hercegovine kao mjesta susreta Istoka i Zapada.

Brojne ljekaše uništene su u prethodnim ratovima, odnesene iz Bosne i Hercegovine, nedovoljno istražene što ukazuje na neophodnost sistematičnog multidisciplinarnog rada na njihovj sistematizaciji, opisu i katalogizaciji u cilju očuvanja.

Proces razvoja medicine

MAGIJSKA MEDICINA
Vjerovanje da je riječima i činima moguće uticati na tok događaja

ANTIMISTIČKA MEDICINA
Postoje nevidljiva duhovna bića - „anima“
Tjeranje i izbacivanje demona

TEUKRIJSKA MEDICINA
Politeističke i monotističke religije
Prevenција i liječenje kroz molitve

EMPIRIJSKA / NARODNA TRADICIONALNA MEDICINA
Veza prethodnih faza i moderne medicine

MODERNA MEDICINA

Román-Franco AA. Homo sapiens as physician and patient: a view from Darwinian medicine. P R Health Sci J. 2013 Sep;32(3):113-23
<https://christchurchofaustin.org/pastoral-care/prayer-ministry/>
<https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/traditional-medicine-has-a-long-history-of-contributing-to-conventional-medicine-and-continues-to-hold-a-promise>

Ljekaruše

- ▶ Iskustva u liječenju prenosila su se s generacije na generaciju usmenom predajom, a pojavom pismenosti počela su se i zapisivati
- ▶ Zapis (rukopisi) narodne medicine s receptima lijekova sastavljenih prema narodnom „apotekarskom“ iskustvu, s opisom njihove pripreme i uputstvima o liječenju različitih bolesti i stanja - ljekaruše
- ▶ Zbirke recepata u kojima su se zapisivala iskustva i zapažanja u liječenju tegoba ili bolesti ljudi i životinja, razni savjeti vezani za higijenu, dijetu, domaćinstvo, recepti za dezinfekciju i sl.
- ▶ U njima su se također mogla naći i razna magijsko-religiozna i primitivna vjerovanja i rituali.

Ljekaruše

- ▶ Interes za ljekaruše i njihovu vrijednost nisu potekle od zdravstvenih radnika već kod historičara književnosti i opće književne kulture
- ▶ Ljekaruše su se pisale i upotrebljavale od 14. do 20. stoljeća.
- ▶ Originalni rukopisi ljekaruša datiraju se sve do 13. stoljeća, ali uglavnom nisu sačuvani.
- ▶ Najviše dostupnih ljekaruša nastalo je u 17. i 18. stoljeću.
- ▶ Većina prijepisa starih ljekaruša iz razdoblja od 16. do 19. stoljeća ostala je sačuvana u samostanskim knjižnicama, gdje su se prepisivale i nadopunjavale novim receptima.

Ljekaruše

- ▶ Izvori recepata ljekaruša obično su druge ljekaruše i knjige sličnog sadržaja ili narodni načini liječenja u određenome mjestu.
- ▶ Tako su svećenici za recepte često posezali u inozemstvo, ponajviše u Italiju i Mađarsku, gdje su ih prepisivali iz medicinsko-farmaceutskih knjiga i potom dopisivali recepte pučke medicine.
- ▶ Zbog toga se često u tekstu jednog rukopisa mogu pronaći različita pisma (latinica, glagoljica, bosančica i gotica), jezici (hrvatski, latinski, talijanski i njemački) i narječja te se ponekad može po tim jezičnim značajkama utvrditi na kojem su mjestu i u koje vrijeme nastale

Ljekaruše – autori/pisci

- ▶ Pisali su ih najčešće franjevci te su njihova imena sadržana u nazivu ljekaruša, npr. Ljekaruše (fra Mije Nikolića)
- ▶ Osim njih, autori ljekaruša bili su drugi svećenici i svjetovne osobe
- ▶ Ljekaruše kojima autor nije bio poznat imena su dobivale prema mjestu pronalaska ili prema autoru koji ih je obradio

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/ljekaruše>

Ljekaruše – recepti

- ▶ U ljekarušama su recepti opisani na način da se najprije navodi bolest, tegoba ili simptom, a potom se opisuje način pripreme lijeka i njegova upotreba.
- ▶ Bolesti, simptomi ili tegobe u ljekarušama su opisane oboljelim dijelom tijela, ali je čest slučaj da se teško može otkriti o kojoj je bolesti riječ.
- ▶ Neki su nazivi bolesti samo djelomice sačuvani u lokalnim govorima, a većina ih je zaboravljena.
- ▶ Budući da su autori i sastavljači zbirki pučkih recepata pri sastavljanju zbirki recepata često koristili iste izvore, u različitim se ljekarušama mogu pronaći istovjetni recepti i načini pripremanja lijekova.

Ljeakruše – Materia medica

- ▶ Medicinske, ljekovite tvari ljekaruša bile su vrlo raznolike, a uglavnom su se sastojale od tvari biljnog, životinjskog i mineralnog podrijetla.
- ▶ Obično se radilo o tvarima koje su bile dostupne svakom domaćinstvu i bližoj okolini, kako bi se puk njima mogao lakše služiti. Primjerice voda, sirće/ocat, rakija i vino koristili su se kao pomoćne tvari i otapala, a životinjske masti koristile su se za masne podloge.
- ▶ Također, najviše su se koristile domaće biljke, dok je biljne droge trebalo nabavljati u ljekarnama. U ljekarnama se često nabavljao i terijak, odnosno lijek složenog sastava kojim su se liječile mnoge bolesti.
- ▶ U ljekarušama su se koristile i tvari iz drugih zemalja, ali su one bile zastupljene u manjoj mjeri.

Ljekaruše – Materia medica

- ▶ Od svih ljekovitih tvari, najviše su se koristili lijekovi biljnog podrijetla. Razlog tome je vjerojatno bila njihova znanstveno dokazana djelotvornost
- ▶ Ljekovite tvari mineralnog podrijetla su u ljekarušama najmanje zastupljene. One se obično rabe za izradu pripravaka za vanjsku uporabu te se ponekad rabe i uz dodatak biljnih ili životinjskih sastojaka.
- ▶ Osim toga postojale su i metode liječenja poput *nečisne terapije* kod koje bi se koristio životinjski izmet, te metoda kojom se određena bolest ili tegoba liječila sličnim životinjskim organom ili dijelom tijela (*slično se liječi sličnim*). To je, primjerice, uključivalo primjenu pijetlovihi jaja za poticanje spolnog nagona.

Nečista apoteka
knjiga iz 1696. godine Eisenach, Njemačka
Christian Franz Paullini

Reprint izložen u Muzeju farmacije

- Termin „nečista apoteka“ odnosi se na upotrebu ljudskog i životinjskog izmeta i sekreta, kao i dijelova njihovih tijela (životinja), kao lijekova. Pored izmeta i urina, kao komponente lijekova korišteni su i unutrašnji organi, pljuvačka, nosna sluz, znoj, sperma, ušni vosak, menstrualna krv, paučina i okrugli crvi. Sastojci su se koristili i interno i eksterno.

Ljekaruše – Mjere

- Što se tiče mjera korištenih u receptima ljekaruša, oni krajevi Hrvatske koji su bili pod Bizantom, Venecijom, Turskom i Austrijom nisu imali jedan univerzalan sustav mjera sve do 19. stoljeća.
- Određena mjesta imala su svoje vlastite mjere, ali su se veličine za te mjere razlikovale od mjesta do mjesta.
- Tako je, primjerice, austrijska libra za lijekove imala 420 g, a venecijanska libra 301 g.
- Mjere korištene u ljekarušama: drama, librice, litre, oka i unce proizašle su iz drugih farmakopeja, a mjere: čaša, kašika, kolik lišnak, koliko more stat na cekin, kolik zrno šenice, rukovat, šaka i dr. potiču iz narodne medicine.
- Kod većine recepata mjere nisu upotrebljene

Ljekaruše - istraživanja

- ▶ Interes zdravstvenih stručnjaka i historičara medicine i farmacije za ljekarušama javlja se krajem 19. i tokom 20. stoljeća
- ▶ Početkom 20. stoljeća pojavilo se prvo veće zanimanje za ljekaruše te je više njih obrađeno i objavljeno u Zborniku za narodni život i običaje JAZU i Zborniku narodnog muzeja BiH (Glasnik)

Ljekaruše – poznati istraživači

Dr Risto Jeremić (1869.-1952.)

- ▶ 1935.
- ▶ „Ljekaruše su uputstva kako se treba i kojim sredstvima lečiti, pa je u njima uglavnom obeleženo mnogobrojno bilje, delovi životinja, ekskrementi ljudski i životinjski i nekoliko elemenata iz mineralne oblasti, lečenje bajanjem, kađenjima, oblogama, kupanjima i preporučuje se i puštanje krvi. Sem bilja obilno je primenjena organotetrapija i nečista apoteka...U našim lekarušama nabrojani su simptomi bolesti bez ikakvog reda i one su snabdevene molitvama, čaranjima i zapisima. Lečenje je zasnovano na sirovoj empiriji, tapkanjem u mraku. Kao i u narodnoj medicini lekaruše su plod onoga doba antičke medicine kada su se u lekarstvu uvukli i preuzeli ulogu pseudonauka i demonologija, alhemija, astrologija i mađije....“

Ljekaruše – poznati istraživači

Dr Vladimir Stanojević

- ▶ 1953.
- ▶ „Ljekaruše su narodne medicinske beleške koje spadaju u narodnu medicinu, pošto **sadrže narodne savete i upute o bolestima, lekovima i lečenju**. Njih su sastavljali, dopunjavali i menjali tokom vremena pismeni narodni lekari i one su se **prenosile kao anonimni spisi** s kolena na koleno, pa im se teško može odrediti mesto i vreme postanka, kao i put kojim su išle i ruke kroz koje su prošle. One predstavljaju **dragocenu građu** ne samo za upoznavanje narodne medicine i farmacije, već i za istoriju te medicine i farmacije, pošto **sadrže ne samo najstarija lečenja i lekove, već i docnije i novije u vidu naknadnih dodataka**. Od njih su mnoge otkrivene, objavljene i donekle protumačene“

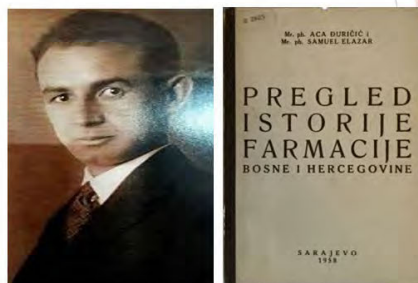

Ljekaruše – poznati istraživači

Mr ph Aca Đuričić i

Mr ph Samuel Elazar

- ▶ 1958.
- ▶ Stari rukopisi, knjige koje govore o bolestima, lijekovima i liječenju . Spominju prve turske (osmanske) **ljekaruše** koje prevode orijentalisti. Navode poznate **ljekaruše** sa prostora Jugoslavije i posebno Bosne i Hercegovine.

LJEKARUŠE

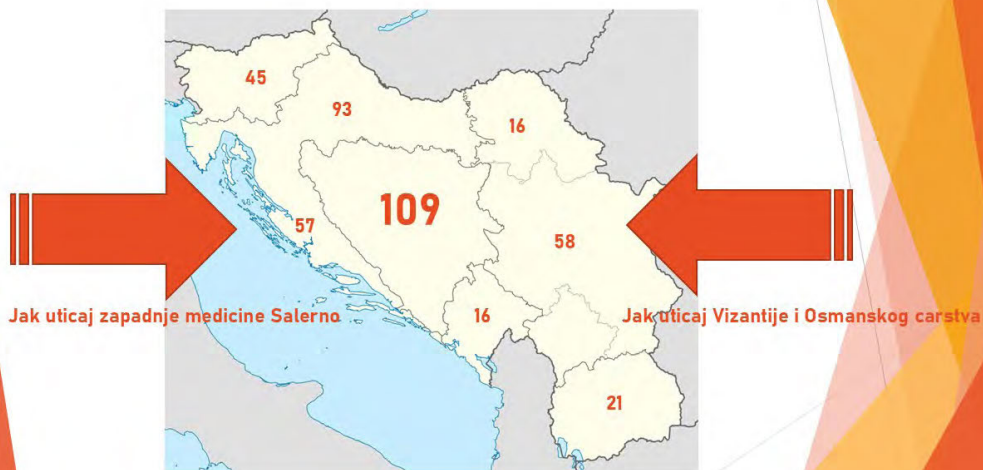
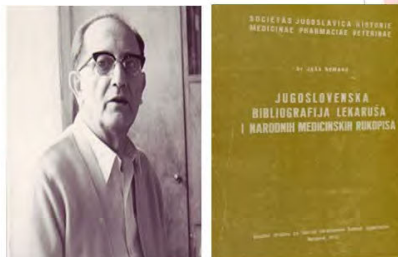
kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

Ljekaruše – poznati istraživači

Jaša Romano

(Banja Luka, 23.5.1908. – Beograd, 16.9.1986.)

- ▶ 1973.
- ▶ Jugoslovenska bibliografija lekarsa i narodnih medicinskih rukopisa
- ▶ „Rad predstavlja pravu i prvu enciklopediju o jugoslovenskim lekarušama“ (*dr. Milorad Dragić*)

Ljekaruše Bosanske (i Hercegovačke)

- ▶ Nastajale su početkom 18. ili u prvoj polovini 19. st
- ▶ Humane, veterinarske
- ▶ Recepture, molitve, propisi zaštite od kuge, kozmetička sredstva, upute za pravljenje kolača
- ▶ Oslikavaju različite uticaje Zapada i Istoka, religija i kultura, ali prilagođene lokalnim potrebama

Ljekaruše Bosanske (i Hercegovačke)

- ▶ Nalaze (nalazile !) se u:
 - ▶ Bibliotekama franjevačkih samostana (Kreševo, Fojnica, Plehan, Kraljeva Sutjeska)
 - ▶ Biblioteka ZZJZ FBiH (CHZ)
 - ▶ Gazi Husrev-begova biblioteka
 - ▶ Arhiv Jevrejske zajednice
 - ▶ Orijentalni institut
 - ▶ Zemaljski muzej (i drugi muzeji – prepisi ili istraživački radovi)
- ▶ Srpska akademija nauka i umjetnosti
- ▶ Muzej SPC
- ▶ Institut za zdravlje „Batut“ – NESTALA !
- ▶ Sveučilišna knjižnica Zagreb
- ▶ HAZU Arhiv
- ▶ Privatna lica

Ljekaruše Bosanske (i Hercegovačke)

► Privatno vlasništvo i današnji status

LJEKARUŠA MIĆE JOVANOVIĆA

Vlasnik rukopisa:

Dr Božo Pokrajčić Sarajevo

Status: Nepoznat

LJEKARUŠA IZ BOSANSKE KRAJINE

Vlasnik rukopisa:

Dr Stanko Sielski Sarajevo

Status: Zagubljen

LIBELUS MEDICINALIS NOVUS BOSANSKI DOMAĆI LIKAR ILITI PROSTOPUČKE LIKARIJE

Vlasnik rukopisa:

Dr Leopold Glik Sarajevo

Status: Zagubljen

LJEKARUŠA ADAMA ADŽIJE

Vlasnik rukopisa:

Nada Jovanović Dragić Beograd

Status: Nepoznat

KNIXICZE OD RAZLIKI LIKARIA OD PODPOMOCH MLOHAVE NARAV LJUDSKU

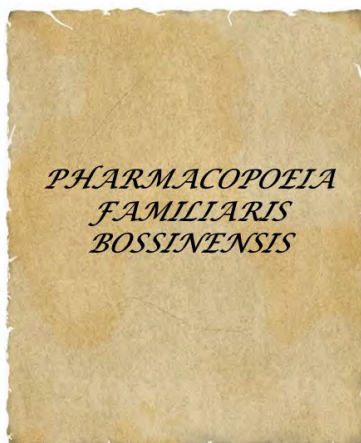
Čiorkovićeve Ljekaruša

LIK OD BESA

Status: Prepis sačuvan u GZM

Ljekaruše Bosanske (i Hercegovačke)

- 1791.
- Petar Pichi talijanski ljekar koji je sa prostora BiH prikupio recepture
- Vlasnik rukopisa: dr Josip Berlot (Zagreb)

Zaključak

- ▶ Ljekaruše sa prostora Bosne (i Hercegovine) vrijedan su etnofarmakološki izvor
- ▶ Uništene ili izgubljene
- ▶ Iako identificirane i popisane 1973. godine brojne su do danas zagubljene
- ▶ Neke su detaljno obrađene i predstavljene u formi publikacija
- ▶ Rukopisi privatnih lica – današnji status nepoznat
- ▶ Potrebno sumirti saznanja od 1973. godine i objediniti u formi jedne publikacije kako bi se očuvale kao dio zdravstvene i kulturne baštine

OD HERBALNIH MELEMA DO SAVJETA BABA BOSANSKIH: STRUKTURALNA ANALIZA LJEKARUŠE FRA MICHAELA NIKOLIĆA

Ernis Šljivo, viši kustos za duhovnu kulturu,
Odjeljenje za Etnologiju, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

Amina Karaica, kustos za mlađe kameno doba,
Odjeljenje za Arheologiju, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

Ajla Berberović, kustos - biolog za cvjetnice,
Odjeljenje za prirodne nauke, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

SAŽETAK

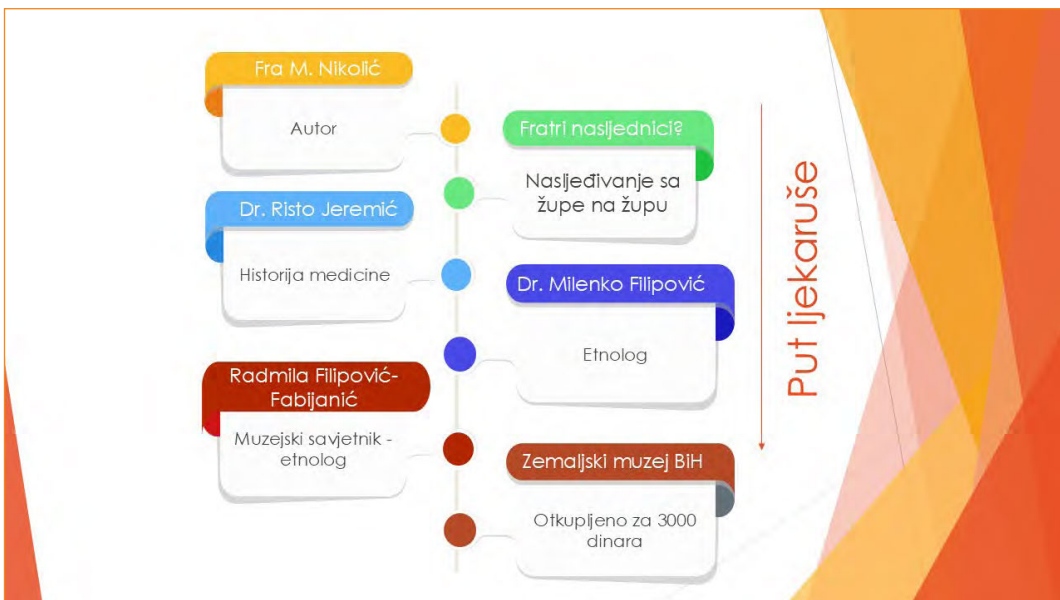
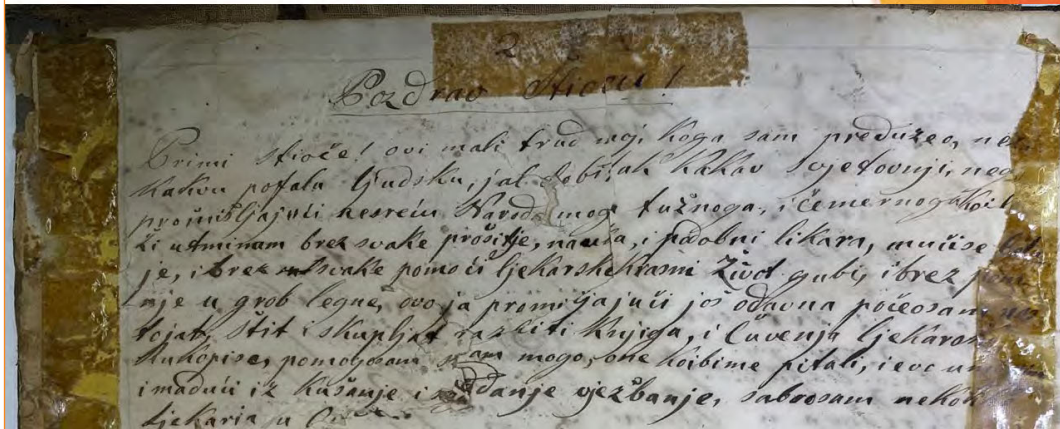
Ljekaruša fra Nikolića iz 1868. godine predstavlja veoma vrijedan etnološki, kulturološki i medicinski dokument koji oslikava narodno liječenje, vjerovanja i svakodnevicu sa kraja 19. stoljeća. Njen sastavljač je služio u više župa širom Hercegovine, gdje je prepoznao potrebu lokalnog stanovništva za zdravstvenom pomoći. Upravo iz te potrebe nastala je Ljekaruša koja sadrži 141 recept za liječenje bolesti i povreda, 25 recepata za ženske bolesti, te 37 recepata za liječenje domaćih životinja. O širokom spektru njene primjene svjedoče recepti protiv štetočina i razni savjeti. Posebnu vrijednost Ljekaruši daje prisustvo ličnih zabilješki fra Nikolića. Ljekaruša svjedoči o znanju koje se prenosilo s koljena na koljeno, te temeljilo na praktičnoj upotrebi i kolektivnom iskustvu zajednice.

Recepti obuhvataju biljne, životinjske i mineralne sastojke. Koriste se svi dijelovi biljnih vrsta što ukazuje na poznavanje njihovih ljekovitih svojstava. U kontrastu sa današnjom standardiziranom primjenom, fitoterapija prikazana u Ljekaruši temelji se na improvizaciji i pristupačnosti sastojaka. Sa etnološke tačke gledišta, rukopis pokazuje napore za očuvanje zdravlja ljudi i domaćih životinja čije je obolijevanje predstavljalo potencijalnu ekonomsku krizu. Uloga žena u narodnoj medicini bila je ključna: njihovo znanje prenosilo se usmenom predajom, temeljilo na iskustvu, intuiciji i povezanosti s prirodom.

Ljekaruša je svjedočanstvo kulturne adaptacije i otpornosti zajednice. Njena forma – rukopis, papir bez ukrasa, funkcionalno struktuiran tekst – ukazuje na skromnu, ali sistematičnu primjenu znanja. Zabilježeni recepti pokazuju svijet u kojem se bolest nije odvajala od života, već integrisala u njega.

25. juli 1825., Kreševo

Župe Ljuti Dolac, Gradac, Gradinići,
Zaslivlje, Široki Brijeg i Drežnica

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

Sadržaj ljekaruše

30 cm x 21 cm

141 recept za liječenje bolesti i povreda

25 recepata za ženske bolesti

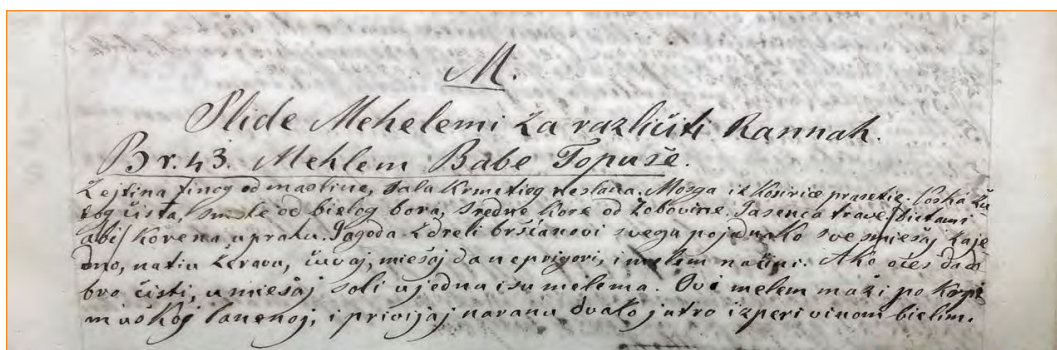
37 recepata za liječenje oboljenja domaćih životinja

Recepti protiv štetočina

Recepti baba bosanskih

Mehlem Babe Topuše

Zejtina finog od masline, sala krmetieg neslana, mozga iz kosirice prasetie, voska žutog čista, smole od bielog bora, sredne kore od zobovine, jasenca trave (Dictami albi) korena u prahu, jagoda zdrobi bršćanovi, svega pojdnaoko. Sve smiešaj zajedno, na tiu žeravu, čuvaj, miešaj da ne prigori, i melem načini. Ako oćeš da dobro čisti umiešaj soli u jednu isu melema. Ovi melem maži po krpi muškoj lanenoj i privijaj na ranu. Svako jutro isperi vinom bielim.

Uzmi 8 dr. žutoga voska, 8 dr. tamjana muškoga u prahu, 8 dr. safuna mletačkoga, 3 zrna bršćana u prahu. Rastopi vosak, sipaj tamjan mišajući, zatim safun i bršćanovu bobu i kad se sgusne salij u studenu bocu, kad se smrzne stavi medju rukam dok svu vodu iztiraš, metni u sud i s njime se služi. Probatum.

[illegible]

„Ovo je iztinita likaria.
1000 puta pomogla.
Fr. M. N.“

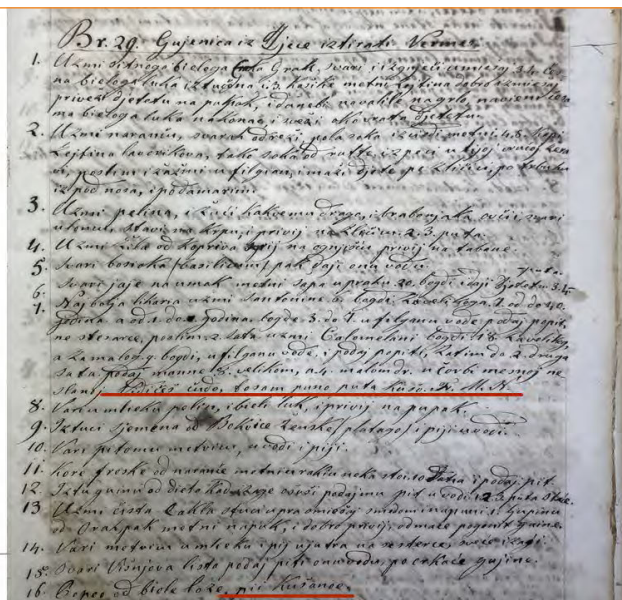
Autorova iskustva

[illegible]

„Vidićeš čudo, to sam puno puta kušo. Fr. M. N.“

„Pii kušanoe“

Autorova iskustva

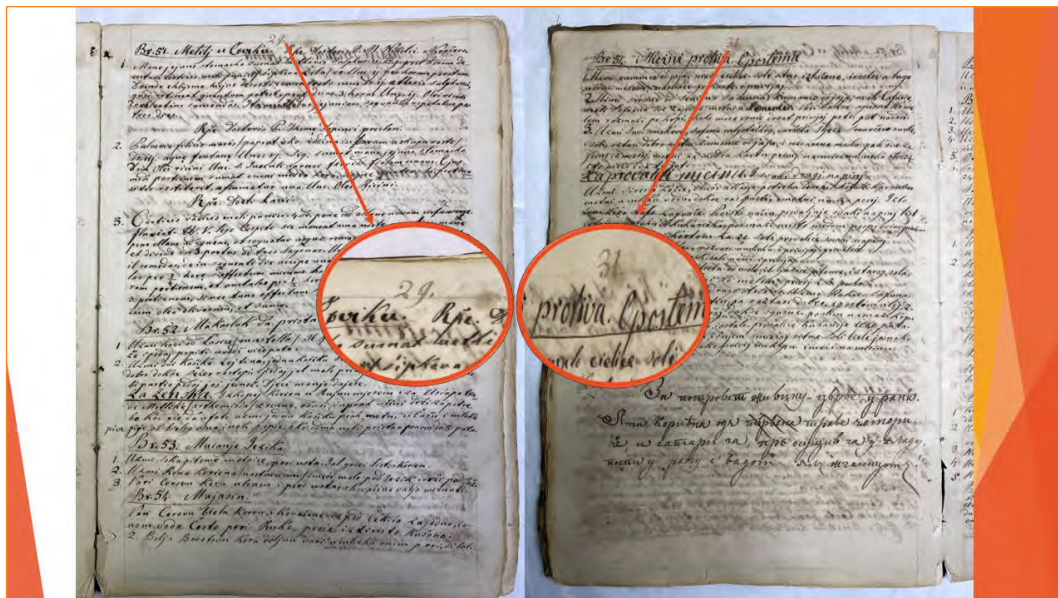
Sastojci različitog porijekla

Životinjski dijelovi	„Nečiste“ tvari	Hemijske tvari
Konjska dlaka, Ptici lastavići, Riblje kosti, Kozja krv, Puževi, Gusjenice, Zelembaći, Svrachji mozak, Zečje srce, Paučina, Krv goluba grivaša	Izmeti različitih domaćih i divljih životinja	Sumpor u prahu, So, Barut, Živin klak (kreč), Nišadora, Kamfor, Mordri kamen, Terpentin, Živa, Čelik

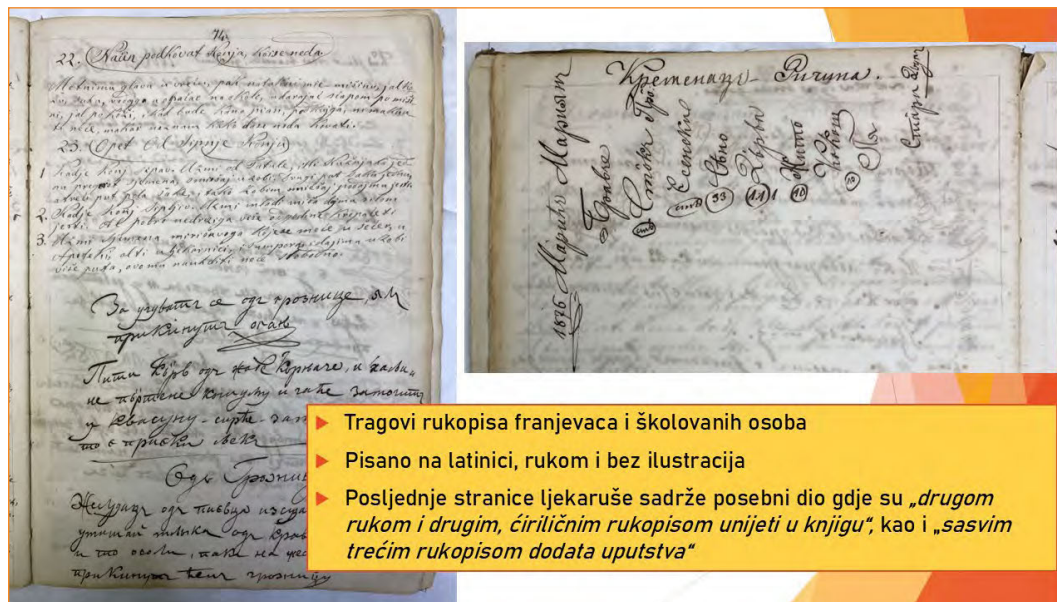

Postupci pripreme

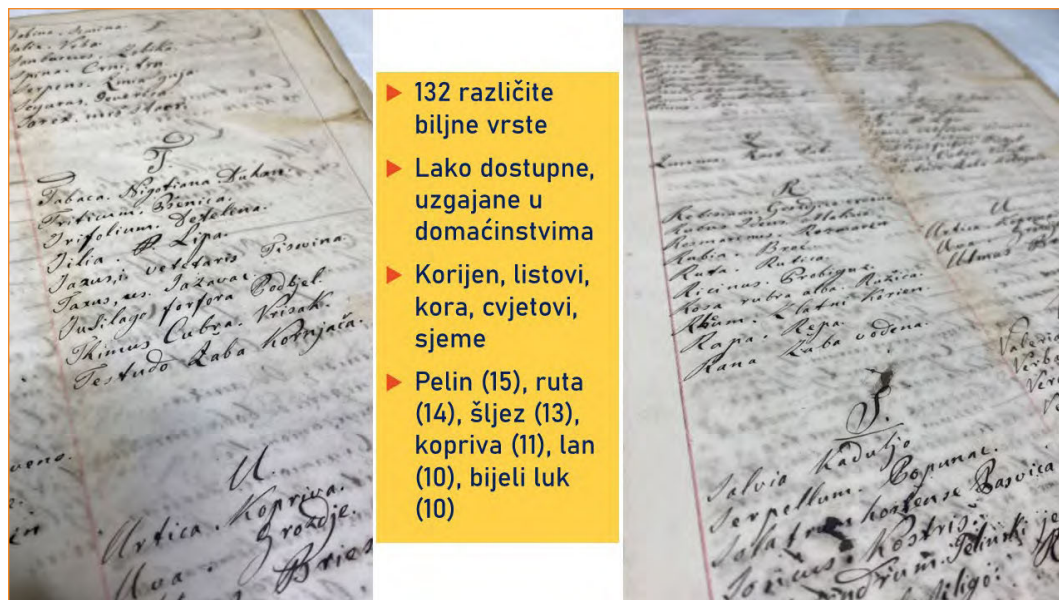
Priprema	Otapala	Podloge	Doziranje	Vrijeme primjene
Namakanje, Otapanje, Kuhanje, Miješanje, Tucanje u prah	Vino, Rakija, Voda, Ocat, Mlijeko, Ulje	Maslo, Mast raznih životinja, Vosak, Smola, Med, Laneno ulje	„šaka“, „na vrh noža“, „koliko dvoma prstima moreš uzeti“, „dram“, „fetica“, „po grošu“	Na tašte („na šćesdrce“)

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

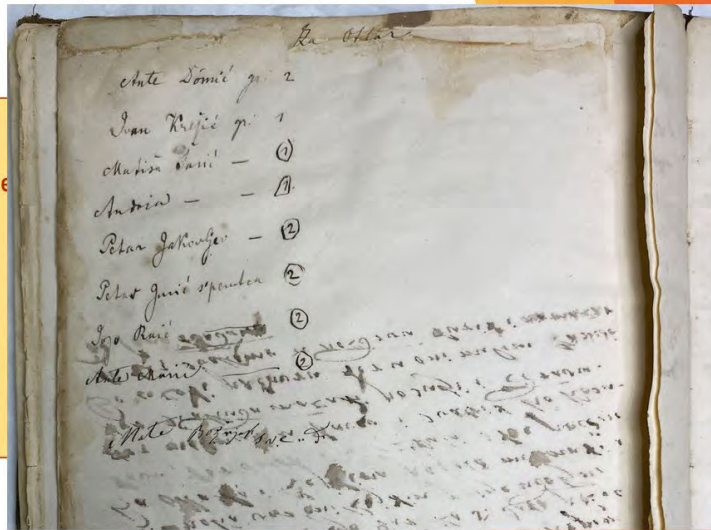

- ▶ Tragovi rukopisa franjevaca i školovanih osoba
- ▶ Pisano na latinici, rukom i bez ilustracija
- ▶ Posljednje stranice ljekaruše sadrže posebni dio gdje su „*drugom rukom i drugim, ćirilčnim rukopisom unijeti u knjigu*“, kao i „*sasvim trećim rukopisom dodata uputstva*“

- ▶ 132 različite biljne vrste
- ▶ Lako dostupne, uzgajane u domaćinstvima
- ▶ Korijen, listovi, kora, cvjetovi, sjeme
- ▶ Pelin (15), ruta (14), šljez (13), kopriva (11), lan (10), bijeli luk (10)

- Posljednje decenije osmanske vladavine na području današnje Bosne i Hercegovine
- Kontinuitet narodnih vjerovanja i običaja
- Tipičan primjer kulturološkog eklekticiteta ovog područja

Historijska analiza

Kontinuitet upotrebe od perioda željeznog doba

Naziv biljke (po Ljekaruši)	Kontinuitet od prahistorije		Kontinuitet od antike							
	<i>Gentiana cruciata</i> <i>Gentiana lutea</i> L. Kržatica, Srčanik, žuta sirištara	<i>Iris Illyrica/ Iris germanica</i> Perunika Sabljića, Merčnac	<i>Allium sativum</i> L. Bijeli luk	Kadulja <i>Salvia Salvia officinalis</i> L.	Cimet/ Tarčin	Valerijana, Odolin <i>Valeriana</i>	<i>Metvica</i> <i>Mentha</i>	Bosiljak Bosilje <i>Ocymim basilicum</i> L.	Pelin <i>Absinthum Artemisia absinthium</i> L.	Šafran „sa zovu caprana“
Simptomi	Kad Bisan, mamen pas ujedel <i>Morus rabidis</i> 3 Kolika kad ufati 40 Strijavica V. 10 Sačuvati svaku Marvu od kuge V. 11	Debela nemoć vodea trbušna Ascites 15 Čir kad se napne 12 Glas imati dobar 27 Protiva Groznici Febria 28 Gujenica iz Djece iztirati. Vermes 29 Kašju protivu, kad muči u dušniku. Catharus Tussis Larnips 32 Kamenu protivu. Calculus 33 Lišaj. Iščeti. Likarie 42 Prilomijene kosti da priraste 91 Tibika Hectica vel. Phytasis 121 Zmia kad ujede 137	Kad Bisan, mamen pas ujedel <i>Morus rabidis</i> 3 Čir kad se napne 12 Glas imati dobar 27 Protiva Groznici Febria 28 Od Nogu 63 Rane na nogam 99 Od rana davnajših 101 Suha bolest. Tiskla Hectica Phytasis 119 Zubna bolest Odontologie 136 Ad menses suppresos Cendos 3 78	Debela nemoć vodea trbušna Ascites 15 Protiva Groznici Febria 28 Od Nogu 63 Rane na nogam 99 Od rana davnajših 101 Suha bolest. Tiskla Hectica Phytasis 119 Zubna bolest Odontologie 136 Ad menses suppresos Cendos 3 78	Liek baba bosanski 19	Flat, oti Vjetrovu u Tribuhu. Fetus 21	Glavobolji 22 Gujenica iz Djece iztirati. Vermes 29 Mileko da nejmajućim ženama dodje 49 Od Nogu 63 Pišat kada ne more 80 S mukom kada piša. Dyur ia 81 Rane na nogam 99 Sirab Scabies 108 Sisa u žena kad boli 113 Tribu kada boli 120 Kada usta bole Ophelet 124 Ako nejma žena Cvijeta 2 78 Ad superflua Cohibenda Menses uato 6 78	Glavobolji 22 Gujenica iz Djece iztirati. Vermes 29 Mileko da nejmajućim ženama dodje 49 Rane na nogam 99 Kašju protivu, kad muči u dušniku. Catharus Tussis Larnips 32 Od Nogu 63 Oči kada su krvave 65 Likarie Od Očuh 72 Prsa kad bole 84 Rane na nogam 99 U srdcu i u žilici kad zaboli Cardialis 105 Opeta od Uha 126 Uboj contusio 127 Ad menses suppressos Cendos 3 78	Ajline sačuvati od molji, iliti mimka. Tinea 1 Biona kad se navlači, jal navučena e. 4 Frenjku protivu Scorbutus 18 Protiva Groznici, Febria 28 Gujenica iz Djece iztirati. Vermes 29 Kašju protivu, kad muči u dušniku. Catharus Tussis Larnips 32 Od Nogu 63 Oči kada su krvave 65 Likarie Od Očuh 72 Prsa kad bole 84 Rane na nogam 99 U srdcu i u žilici kad zaboli Cardialis 105 Opeta od Uha 126 Uboj contusio 127 Ad menses suppressos Cendos 3 78	Za utožit Mileko 50 Mici protivu Opotema 55 Prst kad od sebe zaboli Panaritium 96 Opeta od Uha 126 Žutolica Icterus žučnica 131 Ad menses suppressos Cendos 3 78

Kulturološki i etnološki značaj

- ▶ Reflektiranje tradicionalnog pogleda na tijelo, bolest i zdravlje
- ▶ Kulturno nasljeđe pismenosti
- ▶ Rukopis, papir bez uvezivanja i znakovi korištenja kao svjedoci svakodnevne upotrebe
- ▶ Razumijevanje kulturnog kontinuiteta i promjene
- ▶ Dragocjeni uvidi u svakodnevni život i praksu hercegovačke tradicionalne zajednice s kraja 19. stoljeća
- ▶ Liječenje domaćih životinja – organska povezanost ljudi i prirode

Uloga žene u narodnoj medicini

- ▶ Žene = čuvarice usmenih tradicija, receptura, molitvi, rituala, porodičnih tajni
- ▶ Emocionalna podrška, pažnja, rituali smirenja i simboličkog iscjeljenja
- ▶ Oblik ženske pismenosti = oblik otpora i dokumentovanja iz ženskog ugla

ZAKLJUČAK

Ljekaruša je svjedočanstvo kulturne adaptacije i otpornosti zajednice. Njena forma – rukopis, papir bez ukrasa, funkcionalno struktuiran tekst – ukazuje na skromnu, ali sistematičnu primjenu znanja. Zabilježeni recepti pokazuju svijet u kojem se bolest nije odvajala od života, nego integrisala u njega.

ZDRAVSTVENA KULTURA RANONOVOVJEKOVNE BOSNE KROZ PRIZMU OSMANSKIH MEDICINSKIH I FARMAKOLOŠKIH RUKOPISA

Dželila Babović, dr. sc.

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

SAŽETAK

U orijentalno-islamskoj tradiciji, medicina i farmakologija predstavljaju duboko povezane oblasti koje se međusobno isprepliću kako na teorijskoj razini, tako i kroz praktičnu primjenu znanja. Ta se povezanost jasno očituje u rukopisnoj literaturi, na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom jeziku koja je stoljećima služila kao osnov za medicinsko obrazovanje, ali i kao priručna literatura za prevenciju i liječenje bolesti na prostoru Bosne od 16. do 19. stoljeća. Analizom sadržaja medicinskih i farmakoloških rukopisa pohranjenih u bosanskohercegovačkim rukopisnim zbirkama, ukazat ćemo na postojanje tri komplementarna oblika medicinske prakse u ranonovovjekovnoj Bosni: službene (naučne) medicine, Poslanikove medicine (ṭibb al-nabawī), te tradicionalne ili prirodne medicine.

Uprkos određenim razlikama u pristupima i metodama, sve tri forme medicinske prakse dijelile su zajednički cilj – očuvanje i unapređenje zdravlja te liječenje bolesti – te su, kroz stvaranje i transmisiju medicinskih i farmakoloških rukopisnih djela, nudile praktične smjernice prilagođene svakodnevnim zdravstvenim potrebama stanovništva. Ova djela često su dopunjavana, prilagođavana i komentirana na bosanskom jeziku čime su dobila i obilježja lokalne medicinske misli. Kao takva dragocjen su povijesni izvor za razumijevanje zdravstvene kulture i prakse u Bosni, te reflektuju spoj naslijeđenog znanja i domaćeg iskustva u teorijskom i praktičnom smislu.

Medicinske i farmakološke prakse u rukopisima na orijentalnim jezicima

► Službena medicina

- *Al-Qanūn fī al-tibb* (Kanon medicine) – Ibn Sīnā (980 – 1037)
- *Šarh al-Qanūn fī al-tibb* (Komentar Kanona medicine) – al-Nafīs al-Qaršī (u. 1288)
- *Manāfi' al-nās* (Koristi ljudima) – Darwīš Muḥammad al-Anqarawī Nidaī al-Qaysunī (u. 1567)

MANĀFI' AL-NĀS

LJEKARUŠE

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

► Poslanikova, a.s., medicina

- *Al-Tibb al-Nabawī* – Poslanikova medicina

► Prirodna medicina

- *Yādigār* (Spominjanje) – Ibn Šarif Ali Čalabi (15. stoljeće)
- *Ma hadar fī al-tibb* (Šta ima u medicini) – Abu Bakr Nusrat-efendi ibn Abdullah al-Harbuti (u. 1795)
- *Kitāb al-nabāt* ili *Tardžama-i Mattioli* – Osman ibn Abdurrahman (18. stoljeće)
- *Ilādznāme* ili *Ilādzlār kitābī* (Ljekaruše)

YĀDIGĀR

- 1. higijena i općenito o bolestima
- 2. bolesti pojedinih organa ljudskog tijela i njihovo liječenje
- 3. groznica, ospice, boginje i njihovo liječenje
- 4. tumori, čirevi i njihovo liječenje
- 5. frakture, prignječenja, otrovi i protuotrovi.

Ma hadar fi al-tibb – o žuci, crnoj žuci, krvi, četiri tjelesne tekućine, pokretima, definiciji zdravlja, prepoznavanju znakova zdravlja, pulsu, znakovima bolesti, bolestima glave, bolovima u ušima, zubobolji, očnim bolestima, duševnim bolestima, bolestima zglobova, bolestima izazvanim gasovima, srčanim bolestima, oboljenju jetre i želuca, različitim osipima, hemoroidima, itd.

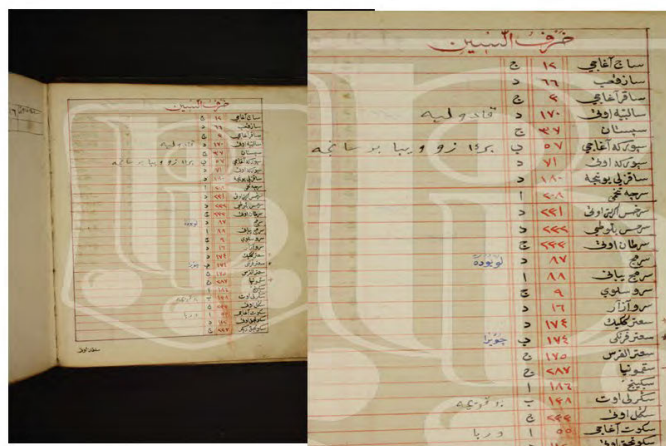
Jedna ljekaruša iz Bošnjačkog instituta u Sarajevu

kao izvori tradicionalne medicine naroda BiH

KITĀB AL-NABĀT

Zaključne teze

- ▶ **Tradicionalna medicina**
Prirodna medicina.
- ▶ **Sinteza znanja**
Spoj lokalnih praksi i islamskog medicinskog naslijeđa.
- ▶ **Praktična upotreba**
Rukopisi korišteni kao priručnici u svakodnevnom liječenju.
- ▶ **Bosanski jezik u nauci**
Prisutan u terminologiji – osnova za lokalno razumijevanje naučnih pojmova.
- ▶ **Aktivna recepcija**
Dopune i komentari – znak intelektualne uključenosti.
- ▶ **Zdravstvena svijest**
Istaknuta važnost higijene i prevencije zaraznih bolesti.
- ▶ **Izvor za historiju zdravstva**
Rukopisna baština kao temelj za istraživanje medicinske prošlosti BiH.

MEDŽMUE – LJEKARUŠE: POSEBAN OBLIK PISANE KULTURNE BAŠTINE - DEFINICIJA I OSOBENOSTI U PROUČAVANJU ZDRAVSTVENE KULTURE

Sanella Krehić, dr. sc.
Berina Čubro
Muzej farmacije Sarajevo

SAŽETAK

Medžmua (Magmu'a) su zbirke, posebna vrsta rukopisa, koji sadrži mnogo podataka iz različitih oblasti ljudskog življenja, kao što su medicina, istorija, filozofija, matematika, poezija, kaside, ilahije, legende, astrologija, astronomija, herbalistika, fitoterapija, pa čak i kulinarski recepti.

One sadrže mnogo preporuka i savjeta za liječenje različitih bolesti, kao i neke bilješke o opštoj i ličnoj higijeni, naglašavajući važnost pravilne ishrane i vrijednosti pojedinih vrsta hrane.

Sastavljali su ih, sakupljali i ispisivali domaći ljudi, za sebe, iz osobnih potreba i interesiranja. Oni su u medžmue unosili ono što su našli u starijim rukopisima, što su od nekog čuli, zapamtili ili pročitali, što je njima bilo po ukusu, što je po njihovoj ocjeni bilo zanimljivo i vrijedno da se zabilježi, ono što su željeli da ponavljanjem trajno zapamte i usvoje, da o tome ostane neki trajniji spomen, da kroz sadržaj medžmue utječu na odgoj svojih mlađih, itd.

Nekada je sam sastavljač medžmue, ako se osjećao sposobnim, unio pokoji svoj stih, pjesmu, raspravu, zapis o nekom zanimljivom događaju i slično.

Iz sadržine medžmue može se vidjeti idejno opredjeljenje sastavljača, njegove preokupacije, obrazovni i kulturni nivo.

Ovdje ćemo prikazati samo neke ljekaruše čiji su rukopisi i prijevodi dostupni u biblioteci Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine.

Medžmua

- ▶ **Medžmua** (Magma'a) su zbirke, posebna vrsta rukopisa, koji sadrži mnogo podataka iz različitih oblasti ljudskog življenja, kao što su medicina, istorija, filozofija, matematika, poezija, kaside, ilahije, legende, astrologija, astronomija, herbalistika, fitoterapija, pa čak i kulinarski recepti.
- ▶ One sadrže mnogo preporuka i savjeta za liječenje različitih bolesti, kao i neke bilješke o opštoj i ličnoj higijeni, naglašavajući važnost pravilne ishrane i vrijednosti pojedinih vrsta hrane.

Medžmua

- ▶ **Salih Trako**
 - ▶ „Ta arapska riječ leksički znači «zbornik, zbirka, kolekcija», a izvedena je od arapskog glagola «gemea» –sakupiti, sabrati i slično.
 - ▶ Pojam medžmua kod nas, znači «privatna bilježnica najraznovrsnijeg sadržaja»."
- ▶ Ovi rukopisi su nastali kao novi tip literature u Bosni i Hercegovini, pisane na arapskom, turskom ili bosanskom jeziku u periodu od 16. do 19. vijeka.
- ▶ U ovom istorijskom razdoblju uz neke nove empirijske dodatke, one često služe kao vademecum za skoro sve bolesti, savjetujući ljudima šta da rade kada ne mogu doći do doktora.

Medžmua

- ▶ Sastavljali, sakupljali i ispisivali domaći ljudi, za sebe, iz osobnih potreba i interesiranja. Oni su u medžmue unosili ono što su našli u starijim rukopisima, što su od nekog čuli, zapamtili ili pročitali, što je njima bilo po ukusu, što je po njihovoj ocjeni bilo zanimljivo i vrijedno da se zabilježi, ono što su željeli da ponavljanjem trajno zapamte i usvoje, da o tome ostane neki trajniji spomen, da kroz sadržaj medžmue utječu na odgoj svojih mlađih, itd.
- ▶ Nekada je sam sastavljač medžmue, ako se osjećao sposobnim, unio pokoji svoj stih, pjesmu, raspravu, zapis o nekom zanimljivom događaju i slično.
- ▶ Iz sadržine medžmue može se vidjeti idejno opredjeljenje sastavljača, njegove preokupacije, obrazovni i kulturni nivo.

Medžmua

- ▶ Ovaj posebni vid literature u pisanoj kulturnoj baštini, sadržava medicinske podatke obuhvatajući opštu medicinu, stomatologiju, i farmaciju.
- ▶ U ovom radu su korišteni prijevodi rukopisa. Nasumičnim izborom uzeto je nekoliko ljekaruša koje predstavljaju odgovarajuće primjerke za analizu zdravstvenih prilika, liječenja i poimanja, metoda liječenja, a koje su se nalazile u biblioteci Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine (ZZJZ FBiH).
- ▶ Posebno se izdvajaju savjeti za liječenje pojedinih bolesti, zatim podaci koji se odnose na glavu, zube i usta, mada se i uz njih, nezaobilano nalaze i drugi vrijedni medicinski savjeti za liječenje.

Medžmua (bilježnica) Prusačkog dizdara (Kastelana)

- ▶ Iz vremena oko 1187.(1773.), 33 lista
- ▶ sadrži recepte o prolivu, bolestima oka, mujasilu (ekcem), otoku, glavobolji, probadanju, prehladi, očnim bolestima, krvarenju iz nosa, te tursko-hrvatski rječnik ljekovitog bilja.
- ▶ Mnogo preporuka se odnosi na liječenje bolesti očiju, ušiju, ujeda pasa, uboja, hunjavice, ekcema, otekline, sifilisa, škrofula, krvarenja, crvenog vjetra, sipnje (astma), svraba, proljeva.
- ▶ Kao primjer, treba pogledati lijekove za oboljenja usta, gdje se preporučuje, kako koristiti slijedeći mineralno-bljni preparat:
 - ▶ „(...) po jedan dirhem spržene stípse, soli i curcuma longa - sve istući, pa po ustima mazati, proći će sa dozvolom uzvišenog Boga“.
- ▶ Nadalje je među receptima moguće pronaći i nekoliko podataka o karamfiljevom ulju, koje je dugo vremena korišteno u stomatologiji.

Medžmua Mula Saliha Bašeskića - pisara sedlarskih obrtnika

- ▶ Sadrži razne medicinske recepte: protiv mokrenja u postelju, damle, ludila itd. Zbirka nije sačuvana u cjelini, već je samo jedan dio preveden.
- ▶ Prevod je uradio dr. Šakir Sikirić.
- ▶ Iz njega se saznaje ime vlasnika i gospodara zbirke „kao i godina 1255/1839. blagoslovljenog mjeseca kad je napisana“.
- ▶ Tekst je popraćen određenim molitvama kod pojedinih bolesti, posebno kod bolnih stanja kakve su glavobolja i zubobolja, zatim protiv uroka, zla jezika itd.

Medžmua Mula Saliha Bašeskića - pisara sedlarskih obrtnika

- ▶ Uputstava za liječenje oboljelih zuba i usta.
 - ▶ „(...) protiv otoka mesa oko zuba, vrlo je dobro kuhinjski karanfilić dobro istući, pa na obrijanu glavu staviti“.
- ▶ Zanimljivo je da se sličan postupak primjenjivao i u drevnoj arapskoj medicini, pa je za pretpostaviti da je u naše krajeve mogao dospjeti upoznavanjem i prepisivanjem starih arapskih knjiga.
- ▶ U receptu, koji se odnosi na liječenje zubobolje, nalazi se preporuka oboljelom za slijedeći postupak:
 - ▶ *za odstranjenje zubobolje i nahlade zuba, dobro je ispirati usta i trljati zube uljem od smreke.*
- ▶ Iz njega se vidi da fitoterapijski efekti smreke
 - ▶ sadrži eterično ulje, vosak, smole, gorke materije, pektin, mravlju i sićušnu kiselinu, imaju određenu tradiciju u narodnoj medicini, posebno ako se ima u vidu da smreka pospešuje metabolizam, korisna je za bubrege i pojačava odbranu organizma. Smrekino ulje dezinficira i konzervira, pa se odatle uočava važnost upotrebe smreke u ovom obliku.

Medžmua Mula Saliha Bašeskića - pisara sedlarskih obrtnika

- ▶ Uputstava za liječenje oboljelih zuba i usta.
 - ▶ „(...) protiv otoka mesa oko zuba, vrlo je dobro kuhinjski karanfilić dobro istući, pa na obrijanu glavu staviti“.
- ▶ Zanimljivo je da se sličan postupak primjenjivao i u drevnoj arapskoj medicini, pa je za pretpostaviti da je u naše krajeve mogao dospjeti upoznavanjem i prepisivanjem starih arapskih knjiga.
- ▶ U receptu, koji se odnosi na liječenje zubobolje, nalazi se preporuka oboljelom za slijedeći postupak:
 - ▶ *za odstranjenje zubobolje i nahlade zuba, dobro je ispirati usta i trljati zube uljem od smreke.*
- ▶ Iz njega se vidi da fitoterapijski efekti smreke
 - ▶ sadrži eterično ulje, vosak, smole, gorke materije, pektin, mravlju i sićušnu kiselinu, imaju određenu tradiciju u narodnoj medicini, posebno ako se ima u vidu da smreka pospešuje metabolizam, korisna je za bubrege i pojačava odbranu organizma. Smrekino ulje dezinficira i konzervira, pa se odatle uočava važnost upotrebe smreke u ovom obliku.

Medžmua Mula Saliha Bašeskića - pisara sedlarskih obrtnika

- ▶ jedna neurološka bolest, hemipareza facijalnog nerva i to u kontekstu terapijskog djelovanja biljke *Cuscuta epithymus*, koja se preporuča u takvim stanjima.

Ljekaruša o sifilisu

- ▶ Analizom ove ljekaruše, ustanovilo se da sadrži i preparat za ispiranje usta prilikom liječenja sifilisa, koji sadrži_
 - ▶ 20 dirhema indijskog susama i 5 dirhema prečišćenog sumpora, koji se stave u bocu i istu zapečaćenu izlože blagoj vatri u trajanju od 5 do 6 sati da bi se dobilo crno ulje za ispiranje usta.
- ▶ Spominje se ulje za ispiranje usta kada se sifilis pojavi u ustima.
- ▶ Nadalje se nalaze još dva recepta za ispiranje usta kod oboljelih od sifilisa.
 - ▶ „Ovaj recept je naslovljen kao sredstvo koje korisno djeluje protiv sifilističnih rana u ustima. Ispiranje usta protiv sifilisa: Ovo ispiranje koristi za zle rane u grlu i ustima. Tre ba uzeti jednake dijelove bokvice, mladica od kupine, kne, suhe riže i lista od divlje cichorium endvia. To sve svariti pa usta ispirati“.

Rukopis o ljekovitosti

- ▶ U ovoj svesci prevoda uglavnom se govori o ljekovitosti pojedinih dijelova tijela i organa različitih životinja.
- ▶ Tako se o ljekovitosti vuka kaže sljedeće:
 - ▶ *„Uzeti kosti iz vučijeg repa, pa staviti na bolstan zub, smjesta će ispasti, a bol će prestati“.*
- ▶ O ljekovitosti srne se kaže:
 - ▶ *„(...) da će se zubi očistiti od žutila, crvenila i crnila, ako se masiraju pepelom od sprženog roga od srndača“.*

Rukopis o ljekovitosti

- ▶ Veoma je zanimljivo i predstavljanje Galena (131–201 n.e.) u ovoj svesci, u kojoj se pokušavaju istaknuti Galenove zasluge u medicini i dati kratka informacija o njegovom opusu.
- ▶ *„On je opisao ljekovite osobine bilja i eksperimentalno prikazao njihove koristi u ljudskom organizmu. Uveo je anatomiju ljudskog tijela, proučio njegov sastav, organe i funkcije, ustanovio bolesti, njihove simptome i uzroke. Njegovo je učenje do dan danas osnov medicinske nauke. U medicini ostavio je 6 kompletnih dijela, koja su vrlo cijenjena i po njima se postupa.“*

Zaključak

- ▶ U osnovi sva građa sveski, ljekaruša-medžmua se oslanja na neprevaziđene medicinske autoritete: Hipokrata, Galena, Rhazesu, Avicenu i druge.
- ▶ Važno je istaći da u 11. i 12. vijeku arapski medicinski tekstovi bivaju prevedeni na latinski jezik. Čuveni centri prevodilaštva bili su Toledo i Salerno.
- ▶ Ljekaruše pišu učeni ljudi ovih krajeva, ili oni koji su se tu našli po službenoj dužnosti. Često se radi o vjerski obrazovanim licima, šejhovima, mulama ili pak o kastelanima, običnim pisarima kao i o stručno visoko kvalifikovanim ljekarima.
- ▶ Nerijetko su domaći ljudi samo prepisivači nekog djela, kojem su dodali svoje zabilješke i zapažanja, a nekad su nepoznati i autor i/ili prepisivač.

Zaključak

- ▶ Recepti za liječenje često sadrže savjete koji se i danas primjenjuju, ili supstance koje se i danas koriste kod istih i sličnih tegoba.
- ▶ Posjedovanje ovakvih medžmua – ljekaruša, značilo je posjedovanje vademecuma za mnoge slučajeve bolesti.
- ▶ Jezik kojim su ljekaruše – medžmue pisane sadrži obilje arhaičnih izraza. One nerijetko sadrže i rječnike biljaka, ljekovitih supstanci, naziva oboljenja.
- ▶ Medžmue – ljekaruše su poseban pisani oblik kulturne baštine, iz područja zdravstvene kulture, te zavređuju posebnu pažnju, radi potrebe proučavanja i čuvanja iste literature, te odgovarajućeg načina i obrade ovog vida literature.
- ▶ Posebno ako se ima na umu proces digitalizacije kojem će prije ili kasnije biti podvrgnuti i ovakvi tekstovi.

PREGLED DVA RUKOM PISANA MANUALA – JEVREJSKE LJEKARUŠE U POSJEDU JEVREJSKE OPĆINE U SARAJEVU

Elijas Tauber

direktor Arhiva Jevrejske zajednice u BiH

SAŽETAK

U biblioteci Jevrejske zajednice u Sarajevu sačuvana su dva priručnika o biljkama (iz 1820. i 1840. godine). U njima se nalaze imena lijekova i upute o njihovoj pripremi. Pisana su rukom, slovima ladino jezika, u kurzivu. U ovim priručnicima prisutan je veliki broj riječi turskog, talijanskog i hebrejskog porijekla. Razlog tome je što su u pripremi priručnika korišteni različiti izvori.

Ljekaruša iz 1820. godine napisana je na 20 stranica, dimenzija 20 x 15 cm .

Pisana je rukom, na ladino jeziku (špansko-jevrejskom), raši kurzivom (hebrejskim slovima). Listovi su prošiveni koncem, bez korica.

Pored receptura ova Ljekaruša sadrži i nekoliko molitvi, pobožnih napjeva (pizmonim), te jednu špansku romansu, kao i jednu narodnu bosansku pjesmu o Mehmed-paši Fidahiću od Zvornika i Ali-paši Fida-hiću.

Ljekaruša iz 1840. godine sadrži 63 stranice i dimezija je 18,5 x 13,5 cm.

Pisana je rukom, na ladino jeziku (špansko-jevrejskom), raši kurzivom (hebrejskim slovima). Listovi su prošiveni koncem, uvezeni u obične korice.

Pored receptura ova Ljekaruša sadrži i jednu špansku romansu, astrološkokalendarski savjetnik u koje dane i mjesece treba počinjati neko liječenje, puštati krv ili se na neki drugi način liječiti.

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

